

COMENIUS I EL TEATRE: ARTEFACTE EDUCATIU I POLÍTIC

ANDRÉS L. JAUME

Universitat de les Illes Balears

Apuntava amb gran encert Maravall que el barroc era una cultura dirigida. El teatre ha estat sempre un instrument educatiu i polític. Fins i tot quan el que es vol posar en primer plànol és la seva dimensió religiosa com ocorre amb la tragèdia grega, no cal deixar de banda que aquesta se subordina a propiciar una catarsi –procés educatiu– per a una fi de cohesió social que apunta a una *koiné* de la sensibilitat.

En el s. xvii i, en concret, a partir de la *Ratio Studiorum* dels jesuïtes (1586 i 1599), el teatre és un artefacte educatiu que s'usarà sistemàticament amb la finalitat de despertar un sentiment d'emulació entre l'alumnat. No ha d'obviar-se, a més, la teatralitat de la litúrgia i, en particular, l'escenari on esdevé. Per si no fos poc, la metàfora teatral xopa tot el decurs del segle: *El gran teatre del món*, de Calderón de la Barca (escrit entorn de 1630 i publicat en 1655) és una metàfora del que igualment Maravall denomina «una cultura en crisi» i que no en va guarda un paral·lelisme amb la metàfora per excel·lència del gran Comenius; el laberint (*El laberint del món i el paradís del cor*, 1631).

La relació del teatre amb la metafísica immanent del projecte pedagògic de Comenius

No obstant això, l'objectiu del teatre no respon únicament a aquesta finalitat política, sinó més aviat s'insereix dins del projecte pansòfic de Comenius. Que la *pansofia* tingui per objectiu, entre d'altres, una finalitat política, és un altre tema, com ho és que la cosmovisió de Comenius sigui la d'un home del segle XVII que presencia la Guerra dels Trenta anys (1618-1648) i experimenti l'exili donada l'hegemonia dels Habsburg i el procés de recatolització iniciat per una política centralitzadora que es va servir d'un altre gran dispositiu de política cultural no menys centralitzador: els jesuïtes. No cal oblidar que en 1609 Rodolf II havia decretat la llibertat de culte mitjançant el seu *Majestas Rudolphina* com a solució a la polèmica religiosa que es remunta a Jan Hus, cremat en el Concili de Constança (1415) i les revoltes husites (1419). Insisteixo, l'objectiu és pansòfic en tota l'extensió d'aquest mateix terme. En la *Didactica Magna*, potser l'obra més coneguda del pensador txec, assenyala que és a l'escola materna, aquella en la qual, atenent a l'exercici dels sentits externs (DM XXVII, §6) i que comprèn el període dels sis als dotze anys, on s'ensenya la metafísica, això és, el nen aprèn les nocions bàsiques del que hi ha tals com: alguna cosa, gens, ser, no ser, així, d'una altra manera, on, quan, semblant, diferent, etc. Comenius té una concepció de les categories lligada al llenguatge i no menys realista car, conforme a les regles del *Prodromus* (1637), cal atorgar un nom a cada cosa de manera exacta. L'intent de Comenius entra, doncs, dins del que s'ha denominat «llengües filosòfiques a priori», és a dir, l'intent d'una llengua perfecta.

En aquest sentit, com a suport a aquesta metafísica immanent gairebé de tall prekantià, cal situar la *Janua linguarum*, aparentment un mètode d'aprenentatge de llatí que, com mostraré, es lliga al projecte pedagògic i pansòfic de

Comenius i se serveix igualment del teatre com a instrument de sensibilització.

La *Janua linguarum* i la seva relació amb la *Schola Ludus*

Comenius va escriure diversos mètodes o *januas* per a l'aprenentatge de llengües i, en concret, per a la llengua llatina. Entre elles, la *Janua linguarum* (1631) ocupa un paper destacat, car tracta d'ensenyar a nomenar totes les coses del món, des de Déu fins a tots els aspectes de la creació i de la vida humana. En aquest sentit la *Janua* no només nomena –operació de conceptualitzar i aplicar un terme– sinó que també construeix judicis definitoris sobre la realitat que el llenguatge pretén cobrir.

Ara bé, Comenius com a bon empirista va voler més: va il·lustrar o va dramatitzar la *Janua* mitjançant una altra obra, a saber, la *Schola Ludus*. L'obra en qüestió és una obra de teatre que, igual que el teatre jesuític, il·lustra continguts de diversa índole amb una fi didàctica i, afegiria jo, clarament pansòfic. D'aquesta manera, els continguts se sensibilitzen, entenent que tal sensibilització que afecta la facultat menor la sensibilitat- i la imaginació, seguint l'esquema propi que hereta Kant de Baumgarten, exerceix un poderosíssim efecte sobre el subjecte. Així, de la mateixa manera que la tragèdia o la litúrgia persegueixen aquest mateix efecte conforme al que amb justícia denomina l'antropòloga Lafontaine tres funcions per a qualsevol ritu: pedagògica, expressiva i integrativa. I, en efecte, ho aconsegueix: ensenya, expressa un *ethos* o manera d'estar al món i integra el discent en aquest mateix món. No debades, l'educació és a la societat el que les màquines simples com la corriola, el plànol inclinat o la palanca són a la mecànica.

Conclusions

Deia Baumgarten que l'estètica era una gnoseologia inferior. Heus aquí el que fa un professor de Teoria del Coneixement: justificar l'ús d'un recurs cultural per afectar aquesta sensibilitat que, lluny de ser un adorn o un plaer/desplaer per als sentits, conforma en gran manera l'home modern. En el Barroc, el teatre escomet magistralment aquesta funció: les actuacions sacramentals en la predicació sagrada com a expressió d'una religiositat i transmissió d'un dogma amb funcions morals i polítiques a més de salvífiques, són un clar exemple. El mateix pot dir-se del teatre jesuític, com ocorre amb la tragèdia *Lucifer Furens* del P. Acevedo o la comèdia *Margarita* del P. Sales, (i m'atreveria a afegir l'òpera *Sant Ignacio de Loyola* de Zipolli, ja transgredint el gènere pur del teatre i passant a l'òpera barroca). És més, comparteixen tots ells amb Comenius el problema d'articular el paganisme renaixentista amb la religió catòlica, aspecte sobre el qual s'incideix en gran manera en la *Didactica Magna*. Però la *Schola Ludus* de Comenius, en definitiva, la seva utilització dels recursos dramàtics, va més enllà en estar relacionada aquesta obra intrínsecament amb una finalitat educativa que s'alça sobre una fonamentació metafísica explícita tal com he assenyalat en referir-me a la metafísica que ha d'ensenyar-se, conforme a la *Didactica Magna*, a les escoles infantils.

El teatre és una tècnica basada en la utilització de recursos estètics que afecten la sensibilitat per a un fi determinat que, en última instància, és polític ja que es tracta d'educar una sensibilitat comuna del ciutadà. En el segle XVII, aquesta dimensió s'institucionalitza en el procés educatiu formal tant al món catòlic com al món protestant. Al món protestant, trobem la figura excel·lent de Comenius.